İDİL

KATI' SANATINDA ÇİÇEK

Burcu ERYILMAZ
Dr., brcrylmz@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-0028-7745

Eryılmaz, Burcu. "Katı' Sanatında Çiçek". idil, 103 (2023 Mart): s. 414–425. doi: 10.7816/idil-12-103-10

ÖZ

Osmanlı kitap sanatlarında hat, tezhip, minyatür, cilt, ebru ve katı' sanatları oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu sanatların içinde yer alan katı' sanatı ve bu sanatta kullanılan en temel motiflerden olan çiçekler de oldukça önemlidir. Özellikle Türk süsleme sanatlarında katı' sanatının uygulanış biçimleri ve yöntemleri, Osmanlı ve öncesinden günümüze kadar gelmektedir. 16. yüzyılın ortalarına doğru, Türklerdeki çiçek sevgisi ve kültürünün artmasıyla katı' eserlerde çiçek motifi daha fazla kullanılmaya başlanmıştır. 16. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'daki gelişmeler dönemin sanat anlayışını etkilemiştir. 17. ve 18. yüzyıllarda ise süsleme sanatlarında natüralist ve yarı natüralist yaklaşımla çiçek kullanımı en parlak dönemini yaşamıştır. 18. yüzyılda yaygınlaşan natüralist üslup, 19. yüzyıl boyunca da devam etmiştir. Çalışmanın amacı; özgün yapım teknikleri ile Türk kitap süsleme sanatında kendine has bir yer edinen katı' sanatındaki çiçek motiflerinin yaygınlaşması ve gelişmesini sağlamak, katı' sanatının keşfedilmesi ile bu alanda bulunan boşluğu doldurup, Türk kültürüne katkıda bulunulması düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Katı' Sanatı, Çiçek Motifi, Natüralist, Şükufe

Makale Bilgisi:
Geliş: 1 Ocak 2023 *Düzeltme:27 Şubat 2023* *Kabul: 15 Mart 2023*

Bu çalışma yazarın "17. ve 18. yüzyıl Osmanlı Kitap Sanatlarında Çiçek Motiflerinin Katı' Sanatının Yorumlanması" adlı tezinden üretilmiştir.

© 2023 idil. Bu makale Creative Commons Attribution (CC BY-NC-ND) 4.0 lisansı ile yayımlanmaktadır.

Giriş

Toplumların dünü, bugünü ve geleceği arasındaki bağı kuran ve devamlılığını sağlayan unsurlar kültür ve sanattır. Toplumların kültürel birikimleri bugünkü medeniyetini oluşturur. Kültürel kimlik ise ortaya çıkardıkları sanat eserleridir. Türkler yaptıkları eserlere hislerini ve duygularını aktararak sanatta daima güzeli aramışlardır. Türk süsleme sanatları, Türk kültürünü yansıtan ve köklü bir geçmişe sahip olan geleneksel sanatların içerisinde önemli bir bölümü oluşturmaktadır. Türk sanatında genel olarak; mimari, yazma kitap sanatları, edebiyat, müzik ve süsleme sanatlarının öne çıktığı görülmektedir (Özkeçeci ve Özkeçeci, 2007: 17).

Türk süsleme sanatları, Türk kültürünü önemli ölçüde yansıtan köklü bir geleneğe sahiptir. Türk süsleme sanatları tarihinde önemli bir yer bulan kitap sanatlarında, bitkisel kökenli süsleme motifleri önemli bir yer tutar. Bu motifler dönemin sanatkarları tarafından incelenip, sanatkarın tasarımıyla özgün hale getirilmiştir. Motifler, el yazması kitapların genellikle sayfa kenarlarında, sure başlarında bulunmaktadır. Koltuk, serlevha, tuğra ve fermanlar, padişahlar için hazırlanan divanlar, lake ciltler suluboya tarzında boyalarla yapılmıştır. Bazıları da Türk kâğıt oymacılığıyla yapılan albümlerde çiçekler, birbirinden değişik renklerde kağıtlardan kesilip şekillendirilerek hazırlanmışlardır (Keskiner, 2002: 1).

15. yüzyılın ikinci yarısında, Türk süsleme sanatında çiçeklerin zenginleşmeye başladığı ve üsluplaşmış çiçeklerin yanında, saray bahçelerinin çiçekleri olan lale, gül, sümbül, süsen, zerrin, nergis, meyve ağaçları ve bahar dallarının konu olmaya başladığı görülür. En sevilen çiçek örneklerinin yanına yepyeni çiçek motifleri eklenmiştir. Osmanlı döneminde her gün artarak yüzyıllar boyunca gelişmiş olan çiçek sevgisi ve kültürü özellikle Kanuni Sultan Süleyman döneminde en parlak dönemine ulaşmıştır. Bu dönemde kullanılan çiçek motiflerinin ilham kaynağı ise saray bahçeleridir (Atasoy, 2002: 46).

Türk süsleme sanatları; 16. yüzyıl sonlarında, Avrupa'daki gelişmelerle birlikte, Osmanlı toplumunda da etkileri görülen, Batı dünyasının zevk ve anlayışı, dönemin sanatına hâkim olmuştur. 17. ve 18. yüzyıl, Türk süsleme sanatında özellikle çiçeklerin en parlak dönemi olmuştur. Türk sanatının ilk dönemlerindeki üsluplaşma yerine, bitkilerin doğadaki görünümlerine en yakın şekilde resimlenmesi benimsenmiştir. Doğal görünümleriyle resmedilen çiçekler ve yarı natüralist çiçekler, dönemin sanatkarları tarafından çokça uygulanmıştır. Özellikle bu dönem çiçeklerin bir araya getirildiği buket ve tek çiçekli tasarımlar oldukça sık kullanılmıştır (Özkeçeçi ve Özkeçeci, 2007: 49). Kitap sanatlarında, içinde çeşitli veya tek çeşit çiçeklerin resimlerinin yer aldığı çiçek ressamlığı denilen yeni bir tür gelişmiş, 16. yüzyılda Avrupa sanatının etkisiyle biçimlenen yeni motifler ve biçimler kullanılmaya başlanmıştır (Ünver, 1954:7). Geleneksel Türk kitap sanatlarında; vazolu-vazosuz buketler halinde çiçekler, çiçek ve minyatürleri ile yarı natüralist çiçekler, fiyonklu ya da serbest olarak doğadan stilize edilerek kullanılmışlardır. Sonrasında da Avrupa'daki yeni etkilerle şekillenen Türk sanatı; Barok, Rokoko ve Ampir üsluplarından etkilenmiş, dönemin en sevilen çiçek motiflerinden lale, sümbül, karanfil gibi çiçeklerden oluşan yeni buket düzenlemeleriyle yeni tasarımlara ulaşmıştır. Bu eğilim o dönem yapılan birçok sanat eserinde görülmüştür. Bu yaklaşım Türk Rokokosu üslubunun yaygınlaşmasına neden olmuştur. 18. yüzyıl boyunca yaygınlaşan bu üslup, 19. yüzyıl boyunca da devam etmiştir. 20. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemleri ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında, sosyal ve ekonomik nedenlerle pek çok sanatın günümüzde kaybolduğu görülmüştür. Kitap süsleme sanatlarımızda görülen gerilemeye rağmen, 17. ve 18. yüzyılda katı' sanatı yeni bir ruh kazanmış, natüralist çiçek ve çiçek resimlerinin yoğun olarak uygulaması yapılmıştır. Çiçek resimlerinin en parlak devri olan bu yüzyıllarda katı' sanatı en güzel çiçekli eserlerini vermiştir. Bu çalışmada; çiçek resimlerinin en çok kullanıldığı yer olan kitap süsleme sanatından ve Türk kitap süsleme sanatına yeni bir ruh kazandıran katı' sanatına etkileri üzerinde çalışılmıştır.

Katı' Sanatı

Katı'; bir kâğıt veya deri üzerindeki yazı veya şekli bir kalemtıraşla kesip çıkararak, içi oyulmuş olan parçayı veya çıkan parçayı diğer bir kağıt, bir deri veya bir cam üzerine yapıştırmak suretiyle vücuda getirilen işler (Arseven,1947: 980). Herhangi bir motif veya yazı örneğinin ince bir kâğıt veya deriden oyulması suretiyle meydana getirilen eserlere katı' adı verilmektedir (Mesara, 1998: 13) Osmanlıca sözlüğüne göre kat: kesme, katı' ise; kesilme anlamı taşır. Katı' sanatında günümüzde kullanılan araç ve gereçler; kretuar bıçağı, makas, kesim altlığı, kalem, cımbız, mühre, fırça, çiçek ütüsü, cetvel, trilin, pergel, eskiz kâğıdı ile doğal ve kimyasal boyanmış

kağıtlar sayılabilir. Katı' sanatında uygulanan boyama tekniklerinde ise; banyo veya daldırma yöntemi, fırça veya sünger ile boyama yöntemleri kullanılır. Katı' sanatında oyma motiflerinin yapıştırılması, nişasta muhallebisi yani ahar ile yapılmaktadır. Aharlamak; kağıtları rutubet ile oluşabilecek küf ve böceklenmelere karşı koruyan doğal bir yöntemdir (Cunbur, 1990: 172). Osmanlı döneminde bu sanatı icra eden bazı sanatkarlarımız arasında ilk bilinenleri Evliya Çelebi'nin Seyahatname' sinden anlaşılacağı üzere; Şair Hasan oğlu Abdurrahman'dır. 15. yüzyılda; Muhammed Dost Kaatı, Seng-i Ali Bedahşi, Mevlâna Muhammed Bakır, Benli Ahmet Çelebi, Ali Çelebi ve Abdulkerim Çelebi, Fatih Sultan Mehmed zamanında; Efşancı Mehmed, Kanuni Sultan Süleyman döneminde; Aşık Çelebi, 18. yüzyılda; Cambazzade Osman önemli sanatçılardandır. 18. yüzyılda kâğıt oyma geleneği dönemin sanat anlayışına uygun olarak, çiçek kompozisyonları ile devam etmiştir.

Katı' Yapım Teknikleri

Katı' nın yapım tekniklerinde; yalın kat oyma, murakka oyma, simetrik oyma, erkek ve dişi oyma, çiçekli oyma metotları kullanılmaktadır.

Yalın Kat Oyma

Tek parça kağıdın oyulmasıyla ve oyulan bu kağıdın yekpare düz ve sağlam bir parçaya yapıştırılması ile oluşturulur (Fotoğraf: 1).

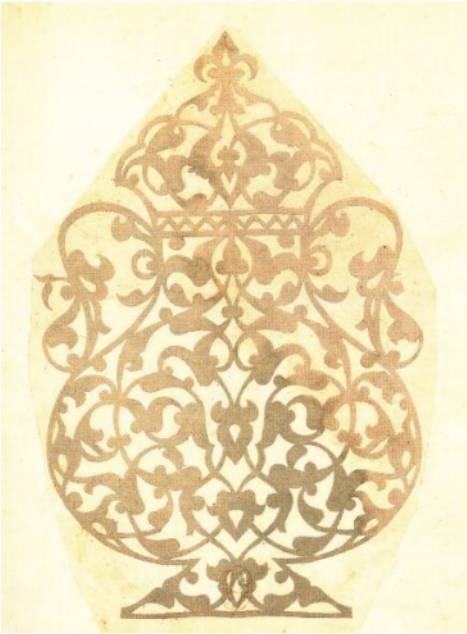

Fotoğraf 1. Tek kat oyma örnek, Bibliotheque Nationale, OD. 26 (Çağman, 2002:197).

Murakka oyma

Tek seferde aynı katı' motiften birkaç tanesine sahip olmak için uygulanan klasik bir yöntemdir. Oyma yapılacak kağıtların orta kalınlıkta olmasına dikkat edilir. Birden fazla desen veya yazıyı bir defada oyabilmek için, 4-5 hatta 8 kat değişik renkteki kâğıt tercih edilebilir. Hazırlanan kağıtlar ıhlamur ağacından yapılmış murakka tablası üzerine üst üste yapıştırılır. En alttaki kâğıdın, ortası boş kalacak şekilde dört tarafından yapıştırılarak gerilmesi gereklidir (Özsayıner,1995: 14). Eğer murakka karton sadece zemin olarak kullanılacaksa kâğıdın düz olması için su yönleri bir ters bir düz olmak üzere ahar ile üst üste yapıştırılarak elde edilmelidir. Yeterli kalınlığa geldikten sonra murakka yapıştırma işlemi tamamlanınca kağıtlar kurumaya terk edilir. İyice kuruduktan sonra da bir keski ile zemin tahtasından kurtarılır. Daha sonra ince uçlu ve keskin bir oyma aleti ile karton üzerine çizilmiş olan oyma deseni, işaretli sınırları üzerinden dikkatlice kesilir. Sonrasında oyulan parçalar soğuk suya atılır. Kısa bir süre sonra bu parçaların birbirlerinden ayrıldıkları görülür. Oyma yapılan kağıtlara hafifçe müdahale etmek suretiyle ve yırtmadan iki tarafındaki yapışkan maddeden kurtararak kurumaya bırakılır (Fotoğraf: 2).

Fotoğraf 2. Murakka çiçek oyma kalıpları (Eryılmaz, 2022).

Kuruyan oymaların yapıştırılmadan önce, düzeltilmeleri için, boş bir defterin arasına ya da uygun bir ağırlık altına yerleştirilmeleri gerekmektedir. Daha sonra, kenarlarındaki pürüzler, makas ya da bıçak ile düzeltilerek yapıştırmaya uygun hale getirilir (Özsayıner,1995:16).

Simetrik Oyma

Türk sanatında kompozisyon oluştururken sıkça kullanılan simetri tekniği, katı' sanatında da karşımıza çıkmaktadır. Bu alanda sık kullanılan motifler; vazo, saksı, ibrik gibi eşyalar, buket ve ağaç gibi bitkisel desenlerdir (Morçay, 2014: 91). Sadece simetrik motifli desenlere uygulanabilecek bu tekniğe göre, kâğıt ortadan ikiye katlanır ve üzerine yarısı çizilmiş motif ince ve sivri uçlu bir makas ya da kretuar bıçağı ile dikkatlice oyulur. Bu işlem sırasında motifin hiçbir ayrıntısı bozulmadan ve kopmadan kesilebilirse, bir defada erkek ve dişi olmak üzere iki oyma elde edilebilir (Mesara, 1991: 42). İç kısımdan başlanarak kesilen desen en son bağlı olduğu ana sayfadan çıkartılarak kat izi mühre ile düzeltilir ve gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra bir ağırlık altında bekletilerek düzleşmesi sağlanır (Fotoğraf: 3).

Fotoğraf 3. Simetrik oyma (Eryılmaz, 2022).

Erkek ve Dişi Oyma

Desen kesilip çıkarıldığında, içleri boş kalan kâğıt kısmına "dişi kalıp" ve çıkan şekle de "erkek kalıp" denir. Böylece erkek veya dişi kalıplar ayrı ayrı yüzeyler üzerine yapıştırılarak muhtelif iki çalışma meydana getirilebilir (Arseven, 1947: 980). Desenin zemine aktarımı oldukça özen isteyen bir uygulamadır. İyi hazırlanmış bir kalıp ve özenli bir kesim ile aynı anda hem pozitif hem de negatif desen elde edilerek uygulama yapılır. Dişi ve erkek kalıp olarak da adlandırılan bu uygulama ile aynı anda iki kesim meydana getirilmiş olur (Fotoğraf: 4).

Fotoğraf 4. Oyulmuş dişi kalıp ve oyularak çıkartılan erkek kalıp (Eryılmaz, 2022).

Dişi Oyma Kalıp

Oyma kalıplarda görülen desenlerin çoğu bitkiseldir. Avrupa'daki kitaplarda cami, köşk ve çintemani gibi tasvir ve motifler de bulunmaktadır. Ayrıca rumi kompozisyonlar ile hatayi türündeki ileri derecede stilize çiçeklere de çokça rastlanır. Çiçek tasvirleri arasında otlar ve kır çiçekleri görülmektedir. Özellikle 16. yüzyılın en önemli sanatkarlarından müzehhip Kara Memi'nin geliştirdiği natüralist üsluptaki çiçekler, bu dalın en başta gelen örnekleri arasında yer almıştır. Kara Memi'nin yaşadığı dönemden yüzyıllar sonra bile bu büyük üstadın tarzındaki laleler, sümbüller, güller ve diğer çiçekler oyma sanatının en gözde motifleri olarak hemen her örneğinde ve bilhassa kalıp desenlerinde sulu altın ve hafif renklerle halkar tarzında kullanılmıştır (Mesara, 1998: 47). Süsleme sanatlarında sıkça başvurulan bir teknik olarak, kalıptan püskürtme veya boyama usulü ile kitap sayfalarının cetvel dışında kalan kısımlarını bezeme tekniği olarak, özellikle 16. yüzyıla ait el yazmalarında çok yaygın bir biçimde kullanılmıştır. Kendi dönemlerinde katı' sanatkarları tarafından çok çeşitli motiflerle yapılan dişi oyma kalıplardan ortaya çıkan desenler, genel olarak sanat değeri yüksek olmayan kabaca süslemeler olarak görülse de, tüm motifler aslında dönemlerinin tezyini esaslarına uygun karakterler taşımaktadır (Mesara, 1998: 45), (Fotoğraf: 5).

Fotoğraf 5. Kaside-i Bürde, SK, Ayasofya 4170 no'lu Yazma Eser İçinde Dişi Oyma Sayfa reprodüksiyonu, Dişi kalıpla yapılmış boyama örnekleri.

Bu tür süslemeli el yazması eserlerden Avrupa müzelerinde çok sayıda örnekler vardır. Özellikle 16. ve 17. yüzyıllar arasında ülkemize gelen yabancıların büyük bir merak ve ilgiyle topladıkları oyma kalıplardan boyanmış kalıplar ve bunlardan yapılan albümler, bugün Batı müzelerinde özenle saklanmaktadır. Ülkemizde ise bu tarz süslemelerin en önemlileri; Muhibbi Divanlarında (Topkapı Sarayı Müzesi ve Arkeoloji Müzesi), Guy ve Çevgan (Topkapı Sarayı Müzesi) ve Kaside-i Bürde ile Divan-ı Muradi (Süleymaniye Kütüphanesi) adlı eserlerde yer alır (Mesara, 1998: 47).

Günümüzde dişi oyma kalıpların defalarca kullanılmasını sağlamak ve bu kalıpları neme karşı dayanıklı hale getirmek için orta kalınlıkta bir karton üzerine, kesilecek desen çizilmeden evvel yüzeyine ince bir kat bezir yağı sürülerek sertleştirilmektedir. Yağlanan ve kuruyan karton böylelikle daha kolay oyulabilmektedir (Mesara, 1991: 44). Eski örnekleri artık mevcut olmayan oyma kalıpların ana malzemesi, ceylan veya deve derisidir. Sağlam ve ıslanmaya karşı dayanıklı olan bu malzemelerin dayanıklılık özelliğinden dolayı defalarca kullanıldıkları anlaşılmaktadır (Mesara, 1998: 34). Dişi kalıpta çizili bulunan desenler ilk önce küçük kısımlarından kesilmeye başlanır ve iri motifler daha sonra oyulur. Kalıp oyulduktan sonra, yapılacağı zemin üzerine konulup, fırça ya da tampon kullanılarak boyama yapılmaktadır. Dişi oyma kalıpları, küt uçlu ve sert kıllı bir fırça ile uygulamak gereklidir. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus, fırça ya da tampon üzerindeki boyanın fazlasının önceden başka bir kağıda alınmasıdır. Boyanın fazlası alındıktan sonra boya yüzeye uygulanmalıdır. Önemli olan bir diğer başka nokta ise, boyama işleminden sonra kalıbın çok dikkatli bir şekilde, uygulama yapılan zeminden alınmasıdır. Zemindeki desen tamamen kuruduktan sonra etrafına boya ya da altın ile tahrir çekilir (Ünver, 2010: 285).

Çiçekli Oymalar (Katmerli Katı')

Çiçekli oymalarda çok çeşitli bahçe çiçekleri ve kır çiçekleri kullanılmıştır. Bunlardan en yaygın olanları; kitap sanatlarının diğer alanlarında da çok kullanılan yarı stilize ve natüralist üslupta Osmanlı sanatının vazgeçilmez çiçekleri gül, lale, sümbül ve karanfildir. Bu çiçeklerin dışında da menekşe, sümbül, süsen gibi değişik bahçe çiçekleri de kullanılmıştır (Fotoğraf: 6).

Fotoğraf 6. Çiçekli katı' örneği detayı (Eryılmaz, 2022).

Çiçekli oymalarda esere boyut kazandırmak için farklı kalınlıklarda kağıtlar tercih edilebilir. Ayrıca daha zarif bir görüntü elde edebilmek için ince kağıtlar da tercih edilir. Çiçeklerin stilize edilmesiyle oluşturulan kalıplar ve katmanlar ayrı ayrı kesilirler ve sonradan üst üste yapıştırılarak bir araya getirilirler. Bu teknikle yapılan çiçek süslemelerine "şükufe katı'" da denilmektedir (And, 2004: 22). Oyma çiçekler kalıpların üst üste yapıştırılmasıyla üç boyutlu bir görünüm kazanırlar. Böylece motife boyut kazandırılmış olur. Yapıştırma işlemi, ince bir fırça yardımıyla yapıştırılacak bölgeye sürülerek gerçekleştirilir. Çiçek yapımında tek renk kağıt kullanılabileceği gibi bir rengin farklı birkaç tonu da bir arada kullanılabilir. Özellikle doğa ve cennet bahçesi tasvirlerinde, vazolu- vazosuz çiçek buketlerinde, fiyonklu-fiyonksuz ya da tek dal çiçek olarak sıklıkla uygulanmıştır.

Katı' sanatında Natüralist ve Yarı Natüralist Çiçekler

Türklerin yüzyıllar boyunca süren medeniyet ve ince kültürlerinden kaynaklanan, kitap sanatlarının önemli bir kolu olan katı' sanatı; hüsn-i hat, kitap kapları ve süslemeleri içerisinde başlı başına bir yere sahiptir (Mesara,1998: 15). Çiçek ve tabiat sevgisi de katı' yapan sanatkarlara ilham kaynağı olmuştur. Osmanlı sanatında çiçek üslubunun gelişmesi, daha önce yalnızca yazıda kullanılan kat'ılarda, bolca çiçek tasvirinin benimsenmesine yol açmıştır. Natüralist yaklaşımlı birçok katı' eser Kara Memi ile başlayan üslubun sürdürüldüğü örneklerdir (Atasoy, 2002: 156). Yeni çiçek denemeleri ve çiçek tasarımları ile bu yüzyıllar arasında çokça tercih edilen bu yeni süsleme tarzı ile oluşturulan yeni buket tasarımları, katı' sanatı ile yeni çiçeklerin çalışılmasına neden olmuştur. Özellikle 17. ve 18. yüzyıl arasında meydana gelen kültürel ve siyasi gelişmeler nedeniyle katı' sanatında Batı etkilerinin görülmeye başlandığı, Sultan IV. Mehmet'e sunulan ve şu

an İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi T 5461 no'da bulunan, 17. yüzyılın sonlarına doğru hazırlanmış olan Gazneli Mahmud Albümü (Tuhfe-i Gaznevi) dönemin etkilerinin hissedildiği önemli bir örnektir. İçerdiği çiçek tasvirleri açısından ve özellikle oyma çiçekli süslemeler bakımından oldukça önemli bir kitaptır. Parlak renklerin kullanıldığı gölgelendirilmiş resimler ile ilk değişimin habercilerindendir (Ayvazoğlu, 2004: 159). İri boyda natüralist üslupta çalışılmış çiçekleriyle, 18. yüzyılda yapılacak olan katı' çiçeklerin de öncüsü niteliğindedir. Kara Memi üslubuyla başlayan yarı natüralist çiçekler ve meyveler, Gazneli Mahmut albümünde iyice belirgindir. Türk sanatının özgün, vazoya yerleştirilmiş çiçekleri, minyatür sahnelerindeki yardımcı motif olarak yer alma durumundan çıkmış, ana konu olarak ele alınmıştır. Sepet, vazo, fiyonk gibi toparlayıcı objeler, içerisine yerleştirilen çiçekler, çok canlı renklerle ve natüralist yaklaşımla resmedilmişlerdir (Tuncel, 2002: 34). Çiçekler bazı sayfalarda buketler şeklinde, bazı sayfalarda ise bordür tarzında veya ta'lik beyitlerin arasına serpiştirilmiş şekilde düzenlenmiştir (Mesara, 1991: 21). Gazneli Mahmut Albümünde; buket olarak tasarlanmış lale, sümbül, gül, süsen, zerrin, karanfil gibi çiçekler hem yalın halde hem de çok katlı şekilde kesilerek üst üste yapıştırılmış ve çiçeklerin tohum kısımları değerli ve yarı değerli taşlarla süslenmiştir (Ünver ve Mesara, 1980: 9). Rumi bezemeli vazoda, katı' sanatı ile yapılmış gül, sümbül, nergis (zerrin), lale ve karanfilden oluşan katı' çiçekler yer alır (Fotoğraf: 7), (Demiriz, 2019: 71). Talik hattı bu sahayı çevrelemektedir. Kenar pervazda serbest hatayi süslemeler görülür.

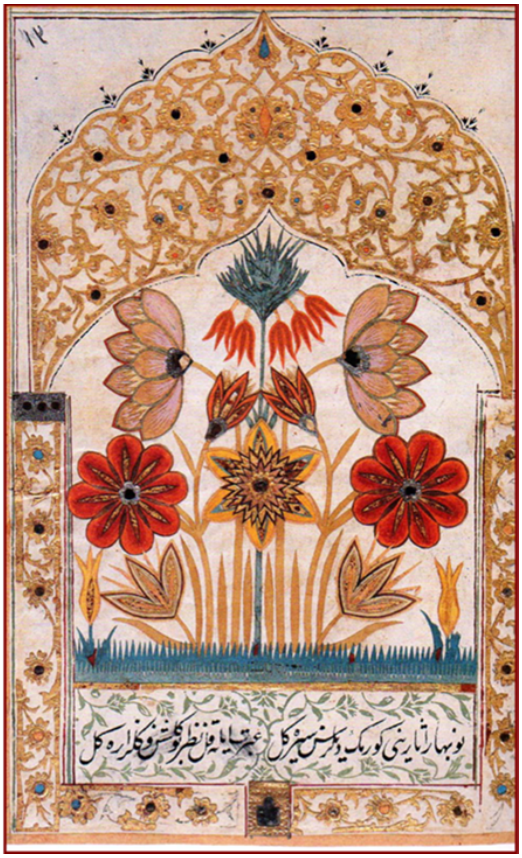

Fotoğraf 7.Tuhfe-i Gaznevî, (Gazneli Mahmut Albümü) İÜNEK, T. 5461. 1676-77 v.13a (Mesara, 1998: 75).

17. yüzyıl çarşı ressamları tarafında yapılan Mundy albümü 47 a'da; lale, karanfil, menekşe ve muhtelif kır çiçekleri görülürken, 46 b'de minyatürün iki yanında katı' sanatına ait goncagül oymalar bulunmaktadır (Fotoğraf: 8,9).

Fotoğraf 8. Karanfil, menekşe ve muhtelif kır çiçekleri, 1974-6-17-013 BM. F. 47.a (Gürtuna, 1999).

Fotoğraf 9. Mundy Albümü, Goncagül, lale, 1974-6-17-013 BM. F. 46.b (Gürtuna, 1999).

17. yüzyıla ait, Fransız Milli kütüphanesi (Paris Bibliotheque Nationale) Od. 26'da kendi türünün en başarılılarından bir albüm olan Kıyafet albümünden iki vazo örneği vardır. Kıyafet albümü niteliğindeki eserde minyatürlerle birlikte 15x8.5 cm sayfa ölçülerinde 53 adet oyma bulunmaktadır. Bu oymalar, tek çiçek, buket, vazo, ibrik, bahçe, köşk, selsebil, gemi, kuş ve çeşitli hayvanlar gibi çok çeşitli motiflerden oluşmaktadır. Mundy

Albümündeki oymalara benzer şekilde, muhtemelen çarşı ressamları tarafından yapılan bu eser, bu albümdeki oymalarda yalın kat ve sade çalışma ile ince işçilikten uzak ve az renklidir. Ancak, katı' sanatında göze çarpan sade güzellik, Türk zevkini, motif ve renk çeşitliliğinin belirgin bir örneği olması açısından önem taşımaktadır (Mesara, 1991: 21). Uzun ve dar boyunlu saksı biçimindeki iri yayvan vazoların üstlerine, ince ve grift motifli oyma bezemeler yapılmıştır ve albümde bitki, çiçek ve vazo tasvirleri dışında da farklı tasvirler yer almaktadır (Demiriz, 2019: 92), (Fotoğraf 10).

Fotoğraf 10. Kıyafet Albümü, Bibliotheque Nationale BnF Od 26, 15x8.5 cm (Ünver ve Mesara, 1980).

Türk Şiir Antolojisinde görülen çiçekli vazoda da; natüralist tarzda çalışılmış olan zerrin, süsen, kırlangıç lalesi ve gül buketi ile siyah vazoda; sarı zerrin, lale ve gül buketi görülmektedir. Dönemin çiçeklerinin uygulandığı buket tasarımında, ince dallar üzerinde rengarenk çiçekler görülür (Fotoğraf: 11).

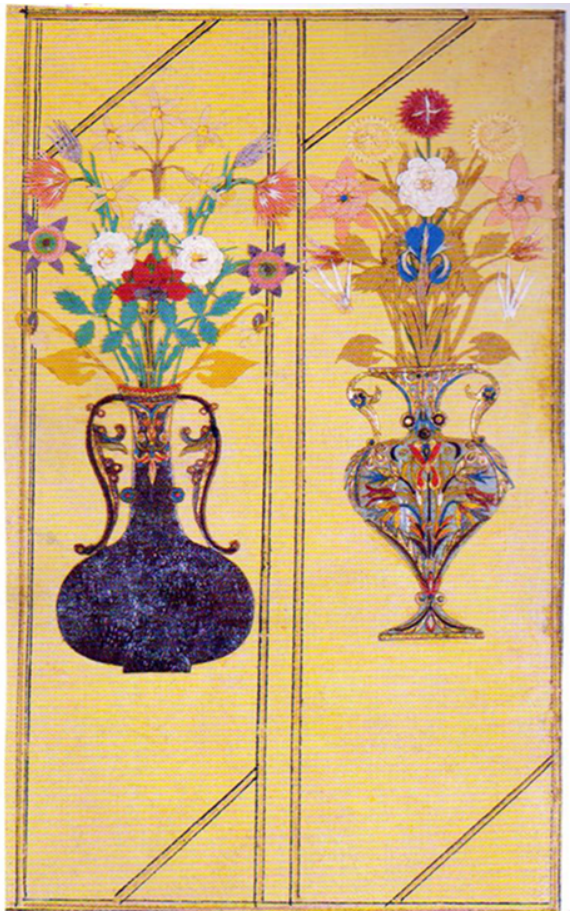

Fotoğraf 11. Türk Şiir Antolojisi, vazoda çiçekli katı' , BL, Or. 1588 13763 BD, 94 (Atasoy, 2002: 74).

Dönemin önemli eserlerinden, Ankara Vakıf Eserleri Müzesindeki tek katı' örnek olan Mehmet Selim Divanı (Külliyat-ı Divan-ı Selim) adlı eserde; koyu kahverengi zemin üzerine, içleri çeşitli çiçeklerle dolu bir büyük vazo ile onun iki yanında birer küçük vazo, katı' sanatı ile yapılan renkli kağıtlarla göz alıcı bir şekilde tasvir edilmiştir. Vazoların gövdeleri üzerindeki süslemelere, vazoların içinde olabildiğince simetrik olarak düzenlenmiş gül, zerrin, zambak, lale gibi çiçekler yerleştirilmiştir. Boş kalan yerlerde kır çiçekleri vardır (Atasoy, 2002: 84). Ortadaki vazo simetrik, yandaki iki küçük vazo ise birbirinden farklı olarak düzenlenmiştir (Fotoğraf: 12), (Morçay, 2014: 264).

Fotoğraf 12. Mehmed Selim Dîvânı, AVEM, Oyma vazolu sayfa, 3a (İrepoğlu, 2014: 117).

Sonuç

Çiçek hem yaşamın hem de sanatların vazgeçilmez bir öğesidir. Süsleme sanatında çok zengin bir çeşitliliğe sahip olan çiçeğin, kitap ve katı' sanatında da ayrı bir yeri vardır. Her kültürde inançları gereği sembolik anlamları bakımından farklılık gösteren çiçekler, yüzyıllar boyunca kültürlerin farklı inançlarıyla birlikte farklı anlamlar taşımıştır. Türklerin kültürel bakımdan zengin bir mirasa sahip olması sonucunda bu mirasın içinde süsleme sanatları her daim önemini korumuştur. Türkler süsleme sanatında İslamiyet öncesi hayvan motiflerine daha çok yer vermiş olsa da, İslamiyet sonrası doğadan stilize ettikleri çiçek motiflerini yoğun bir şekilde uygulamışlardır. Stilize edilen bu çiçek motifleri, 17. yüzyıldan sonra Batı etkisinde kalarak sonrasında tabii bir tarza dönüşmüştür. Türk süsleme sanatında kullanılan çiçeklerden; gül, lale, sümbül, zerrin, nergis, meyve ağaçları gibi çiçek motifleri yeniden yorumlanarak yarı natüralist çiçek motifleri ile birlikte natüralist çiçek motiflerini oluşturmuş ve kitap sanatlarında yerini almıştır. Çiçek; süsleme sanatının vazgeçilmez bir motifi olarak yerini alırken, aynı zamanda her sanatçının farklı yorumlaması ile ilham aldıkları sonsuz bir kaynak haline dönüşmüştür. Çiçekler kimi zaman özgün bir görselliğe sahip olmuş, kimi zaman da ortak bir dilin unsuru olmuştur. Sanatçılar, gelecek kuşaklara aktardıkları eserlerle bu ortak dilin kullanımını sağlamışlardır. Böylece yüzyıllar boyu süren çiçek sevgisi süsleme sanatlarında sonsuz bir kaynak oluşturmuştur. Özellikle bu yüzyıllarda çiçek figürlerinin de önem kazanmasıyla çiçekli oymalar katı' sanatına hâkim olmuş, bu devrin üslubuna uygun çiçekler; vazo, buket ve çiçekli bahçe manzaralarında yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Bu dönem üretilen katı' eserleri, kompozisyon çeşitliliği ve dönemin özelliklerini göstermesi bakımından önemli sanat eserleridir.

Sonuç olarak; Batı kültürü ile birlikte kendi köklerinden beslenmek isteyen sanatçının, klasik hassasiyetlerinden yola çıkarak, yerelden beslenme ve moderne ulaşma isteği sanat anlayışında harmanlanmış ve yeni süsleme tarzlarının oluşmasına öncülük etmiştir. Bu sanat anlayışı, zamanla millileşerek sanatçıların kendi zevk ve yorumunda eserler verdikleri bir döneme dönüşmüştür. Diğer kitap süsleme sanatlarımızda görülen gerilemeye rağmen, 17. ve 18. yüzyılda katı' sanatı yeni bir ruh kazanmış, natüralist çiçek ve çiçek resimlerinin yoğun olarak uygulaması yapılmıştır. Çiçek resimlerinin en parlak devri olan bu yüzyıllarda katı' sanatı en güzel çiçekli eserlerini vermiştir.

Kaynaklar

Arseven, C. E. Sanat Ansiklopedisi II, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1947.
And, M. Osmanlı Tasvir Sanatları 1: Minyatür. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2004.
Atasoy, N. Hasbahçe, Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek. İstanbul: Koç Kültür Sanat ve Tanıtım Hizmetleri Tic. A.Ş., 2002.
Ayvazoğlu, B. Güller Kitabı "Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme". İstanbul: Ötüken Yayınları, 2004.
Birol, İ. ve Derman, Ç. Türk Tezyini Sanatlarında Motifler, İstanbul: Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, 1991.
Cunbur, M. Milli Kültürümüzde Kitap Sanatları. Ankara: Türk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, sayı:46, 1990.
Çağman, F. "Katı' ", TDV İslam Ansiklopedisi, 25. Cilt. Ankara: 2002, 32-35.
Demiriz, Y. Osmanlı Kitap Sanatında Doğal Çiçekler. İstanbul: Hayalperest Yayınevi, 2019.
Gürtuna, S. Osmanlı Kadın Giysisi. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.
İrepoğlu, G. Gül, Aşkın Çiçeği, Sanatın Çiçeği, Sonsuzluğun Çiçeği. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.
Keskiner, C. Türk Süsleme Sanatlarında Stilize Çiçekler Hatai. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
Mesara, G. Türk Sanatında İnce Kağıt Oymacılığı (Katı'). Ankara: Doğuş Matbaacılık Ltd. Şti, 1991.
Mesara, G. Türk Sanatında İnce Kağıt Oymacılığı (Katı'). Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1998.
Morçay, S. Türk Sanatında Katı', Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2014.
Ovalıoğlu, İ. Arşivin Rengi Osmanlı Belgelerinde Ebru ve Etiket. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.
Özkeçeci, İ. ve Özkeçeci, Ş. Türk Sanatında Tezhip. İstanbul: İlhan Özkeçeci Yayınları, 2007.
Özsayıner, Z. C. "Katı' Hatlar", Türkiyemiz Kültür ve Sanat Dergisi, (76), İstanbul: Akbank Yayınları Ltd. Şti, 1995.
Ünver, S. ve Mesara, G. Türk İnce Oyma Sanatı 'Kaat'ı'. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1980.
Ünver, S. Türk Süsleme Sanatları. Haz. Gülbün Mesara ve Prof. Dr. Aykut Kazancıgil. İstanbul: İşaret Yayınları, 2010.
Ünver, S. Müzehhip ve Çiçek Ressamı Üsküdarlı Ali. İstanbul: Tege Laboratuvarı Yayınları, 1954.
Tuncel, M. Osmanlı Dönemi Tezhip Sanatında Barok-Rokoko Üslubu (18.-19. Yüzyıl). Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi, 2002.

FLORAL MOTIF AT TURKISH PAPER CUTTING ART

Burcu ERYILMAZ

ABSTRACT

Calligraphy, illumination, miniature, binding, marbling and Turkish paper cutting arts have a very important place in Ottoman book arts. The Turkish paper cutting art in these arts and flowers, one of the most basic motifs used in this art, are also very important. The forms and methods of application of Turkish paper cutting arts, especially in Turkish decorative arts, come from the Ottoman and before. Towards the middle of the 16th century, with the increase in the love of flowers and culture among the Turks, it began to be used more in Turkish paper cutting art works. Towards the end of the 16th century, developments in Europe affected the art understanding of the period. In the 17th and 18th centuries, the use of flowers with a naturalist and semi-naturalistic approach in decorative arts had its heyday. The naturalist style, which became widespread in the 18th century, continued throughout the 19th century. Purpose of the study; It is thought to make the flower motifs widespread and develop in the art of Turkish paper cutting art, which has a unique place in the art of Turkish book decoration with its original construction techniques, to fill the gap in this field with the discovery of the art of Turkish paper cutting art and to contribute to Turkish culture.

Keywords: Turkish Paper Cutting Art, Floral Motif, Naturalist, Şükufe